

Kolendo, Jerzy

"Marseille grecque. La dynamique d'un impérialisme marchand", M. Clavel-Lévêque, Marseille 1977 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 70/2, 349-351

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

M. Clavel-Lévêque, *Marseille grecque. La dynamique d'un impérialisme marchand*, Marseille 1977, s. 209, 7 nlb.

Znaczenie badań nad historią Massalii (dzisiejszej Marsylii), największej kolonii założonej przez Greków w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego, wykracza znacznie poza studia nad jednym, chociażby nawet i bardzo ważnym ośrodkiem miejskim. Problematyka dziejów tej kolonii ma podstawowe znaczenie w studiach nad kontaktami świata greckiego z ludami „barbarzyńskimi” Europy zachodniej, a przede wszystkim z Celtami. Przez Massalię oraz przez stworzone, lub uzależnione przez nią kolonie na wybrzeżu dzisiejszej południowej Francji i Hiszpanii, przechodziła cała prawie wymiana handlowa pomiędzy tymi strefami, wymiana która dla każdej ze stron miała bardzo istotne znaczenie. Massalia też odgrywała decydującą rolę w rozprzestrzenieniu się elementów kultury greckiej na obszarze Europy zachodniej.

Praca M. Clavel-Lévêque stanowi próbę nowoczesnego spojrzenia na kompleks zagadnień związanych z kontaktami świata greckiego i świata barbarzyńskiego widzianymi przez pryzmat dziejów Massalii. Przede wszystkim jest to próba wydobycia maksymalnej ilości informacji historycznych ze źródeł archeologicznych i numizmatycznych. Należy podkreślić przy tym, że omawiana praca o Massalii nie przynosi jakichś szczegółowych zestawień typu katalogowego znalezisk archeologicznych. Jest to bowiem próba wyciągnięcia pewnych wniosków historycznych ze szczegółowych prac archeologicznych.

Trzeba stwierdzić, że wykorzystanie źródeł archeologicznych do badań nad dziejami Massalii ma już pewną tradycję. Bardzo ciekawą próbę wykorzystania materiału ceramicznego w prześledzeniu początków tej kolonii dał już w 1966 r. F. Villard w pracy pod bardzo charakterystycznym tytułem: „La céramique grecque de Marseille (VIe—IVe siècle). Essai d'histoire économique”. Była to jedna z pionierskich prób wykorzystania, w tak szerokim zakresie, źródeł archeologicznych w badaniach nad historią gospodarczą świata antycznego. W ostatnich latach rozwinęły się też nowoczesnie prowadzone badania archeologiczne na terenie południowej Francji. Cennych danych do poznania historii Massalii dostarczyły również wykopaliska prowadzone w samej Marsylii, przede wszystkim na terenie starego portu. Niestety, te tak cenne dane są tylko częściowo dostępne, gdyż brak jest pełnej publikacji materiałów odkrytych w Marsylii.

Możliwość szerszego wykorzystywania źródeł numizmatycznych wynika nie tylko z faktu pojawienia się pewnych prac szczegółowych poświęconych początkom mętnictwa Massalii. Decydujące znaczenie miało tu głębsze zrozumienie mechanizmów, które doprowadziły do pojawienia się monety w świecie greckim.

Mówiąc o roli źródeł archeologicznych i numizmatycznych w badaniach nad historią Massalii trzeba pamiętać, że wiadomości w tekstach literackich i inskrypcyjnych o tym mieście są dość skąpe i niekiedy trudne do interpretacji. Wykorzystanie przez M. Clavel-Lévêque w tak szerokim zakresie źródeł archeologicznych nie wynika jednak z konieczności spowodowanej brakiem źródeł pisanych. Wprost przeciwnie, jest to wynik przeświadczenia, że materiały archeologiczne i numizmatyczne pozwalają na poznanie pewnych zagadnień historii gospodarczej oraz historii kultury świata antycznego z wyjątkową wprost precyzją.

Ogromną rolę w badaniach nad dziejami Massalii odgrywają znaleziska archeologiczne i numizmatyczne pochodzące z bliższego i dalszego zaplecza antycznej

kolonii. Dwoistość spojrzenia, poprzez materiały archeologiczne pochodzące zarówno z terenu samego miasta, jak też z obszarów, na które promieniowały jego wpływy, pozwala zmniejszyć znaczenie czynników przypadkowych związanych ze stanem zachowania i przebadania źródeł.

Dzięki materiałom archeologicznym możemy prześledzić nie tylko kontakty ekonomiczne pomiędzy Grekami a „barbarzyńcami”. Dają się również uchwycić w sposób precyzyjny etapy bardziej lub mniej dynamicznego rozwoju Massalii. Dzięki temu autorka mogła dość dokładnie scharakteryzować okres rozwoju Massalii w VI w., po którym nastąpiło pewne jej osłabienie w V i początku IV wieku. Późniejszy rozkwit Massalii miał miejsce w okresie hellenistycznym.

Analiza rozrzutu importów greckich znajdujących na terenach celtyckich pozwoliła na dość precyzyjne określenie roli handlu Massalii z poszczególnymi obszarami leżącymi w dalszym i bliższym zapleczu tego miasta. Możemy też poznać rolę własnej produkcji rzemieślniczej Massalii oraz stwierdzić z jakich obszarów świata greckiego miasto to sprowadzało towary redystrybuowane następnie na tereny barbarzyńskie. Należy przy tym podkreślić, że procesy te mogą być przeanalizowane z dość dużą precyzją chronologiczną.

W obrazie stosunków handlowych Massalii jest jeszcze dużo „białych plam” będących wynikiem braku odpowiednich inwentarzy poszczególnych rodzajów znalezisk. Nie mniej przeto możemy uchwycić już obecnie pewne ogólne tendencje rozwoju ekonomicznego tej kolonii.

Problematyka kontaktów handlowych Massalii ze światem barbarzyńskim siłą rzeczy wysuwa się w pracy na plan pierwszy. Autorka przedstawiła również wewnętrzną strukturę tej kolonii, kładąc szczególny nacisk na wydobycie specyficznych cech jej rozwoju historycznego. Za najistotniejszą uważa brak rozleglejszego terytorium rolniczego w pierwszych wiekach istnienia Massalii. W konsekwencji kontakty handlowe z zapleczem odgrywały decydującą rolę w życiu tego miasta. Władza koncentrowała się w rękach arystokracji, która potrafiła zachować swą pozycję aż do momentu aneksji rzymskiej.

Zasadniczym problemem historii Massalii jest kwestia jej stosunków z zapleczem, a zwłaszcza rola tego miasta w procesie hellenizacji Galii. To ostatnie zagadnienie autorka starała się przedstawić z troską o maksymalne pogłębienie teoretyczne, wolne od jednostronnych schematów eksponujących rolę jednego tylko czynnika, greckiego lub też miejscowego. Wykorzystując źródła pisane przedstawiające rolę Massalii w „cywilizowaniu” Celtów autorka poddała analizie pewne schematy stosunków między barbarzyńcami a światem cywilizacji greckiej, które występowały w literaturze antycznej.

Również i przy badaniu hellenizacji Galii decydującą rolę odgrywają źródła archeologiczne i numizmatyczne. Tak np. ceramika pozwala nam prześledzić proces naśladowania przez garncarzy celtyckich naczyń sprowadzanych poprzez Massalię z terytorium świata greckiego. Wpływy helleńskie widoczne są w sposób wyraźny również w budownictwie galijskim.

Na uwagę w pracy Clavel-Lévêque zasługuje krótkie, ale ciekawe przedstawienie zagadnień obiegu pieniężnego na terenie Celtyki. Studia nad rodzajami wybijanych monet pozwoliły na pokazanie stopnia wciągnięcia poszczególnych terytoriów Galii w ramy gospodarki towarowo-pieniężnej.

Autorka nie ograniczyła się do inwentaryzacji wpływów greckich na świat celtycki, lecz starała się również pokazać mechanizmy ich przenikania. W niektórych wypadkach środowisko barbarzyńskie naśladowało bezpośrednio Greków. Proces ten jest widoczny zwłaszcza w odniesieniu do przyjęcia monety, czy też wielu elementów kultury materialnej. W wypadku wpływów greckich w religii, czy też w sztuce celtyckiej mechanizmy oddziaływań były, zdaniem autorki, bardziej skom-

plikowane. Kontakty z Grekami z Massalii przyśpieszały i ukierunkowywały procesy zachodzące w środowisku barbarzyńskim.

Zaprezentowane w pracy o starożytnej Massalii analizy relacji między dwoma obszarami znajdującymi się na różnych szczeblach rozwoju gospodarczego i społecznego, mają walor bardziej generalny. Mogą one stanowić cenną inspirację badawczą przy studiach nad podobnymi zagadnieniami w odniesieniu do innych terytoriów i innych okresów historycznych.

Jerzy Kolendo

Metodika izuczenija drierwiejszich istocznikow po istorii narodow SSSR. Sbornik statiej, red. W. T. Paszuto, Akademia Nauk SSSR. Institut Istorii SSSR, Moskwa 1978, s. 206.

W związku z serią wydawnictwa źródeł „Drierwiejszije istocznyki po istorii narodow SSSR” wykonano wiele studiów źródłoznawczych. Kilkanaście z nich opublikowano pod redakcją prof. W. T. Paszuto. Dotyczą one głównie źródeł pisanych (10 studiów), w dwóch wypadkach sięgając po źródła kartograficzne i krytykę źródłową bylin ruskich i sag skandynawskich. Stąd wydaje się, że tytuł zbioru sformułowano za szeroko: nie precyzuje bowiem typu „najstarszych źródeł” do historii narodów ZSRR, zaś oczekiwanych źródeł archeologicznych, ikonograficznych, językowych czy antropologicznych nie uwzględniono.

Duża różnorodność źródeł pisanych, których poznanie pozwala ustalić ważne zjawiska życia społecznego, kulturowego i politycznego, ich wielojęzyczność, wartościowość przekazów obcych, odmienne typy (kroniki, pomniki prawa, opisy geograficzne), wymagała wypracowania wielu konkretnych metod krytyki. Talent, praca i dociekliwość badacza wydobyć mogą ze źródła nieznane pokłady informacji. Zalety wielostronnego naświetlania genyzy i warunków powstania poszczególnych zabytków omówił we wstępie „Od redaktora” W. T. Paszuto. Każde bowiem źródło wymaga indywidualnego potraktowania. Trzeba tworzyć wciąż nowe narzędzia krytycznej oceny. Dlatego historyk — zdaniem badacza radzieckiego — podobny jest do chirurga: przygotowuje coraz lepsze narzędzia i techniki, aby sprawniej przeprowadzać operacje na źródłach i substancji zabytkowej.

Uwagę historyka polskiego przyciąga wartościowe opracowanie ogólne J. N. Szczałowa, „Archeograficzeskaja metodika issledowanija i izdawaniija pamiatnikow drierwienusskogo prawa” (s. 8—21), artykuł T. N. Dżakszona, „K metodike analiza russkich izwiestij islandskich sag” (s. 128—143), T. M. Kalininy, „Normandskij wopros w trudach wostokowiedow Rossii” (s. 144—153), N. I. Szczałowej, „Tendencjoznost' sriedniewiekowej istoriografii (na primiere chroniki Wincenta Kadłubka)” (s. 154—165), E. L. Fridberg, „Istoriczeskije priedposyłki drierwiejszej kodifikacji prawa Liwow” (s. 166—180) oraz artykuły dotyczące starożytnej i średniowiecznej wiedzy geograficznej.

Arabistyka i znawstwo Orientu w historiografii rosyjskiej sięgają początkami XVIII wieku (por. opracowania z historii nauki I. J. Krackowskiego, B. W. Łunina i B. M. Danciga) i, jak wiadomo, mają także wkład polski (publikacje naukowe Jana Potockiego i jego udział w wyprawie 1805—1806 do Urganu). Autorka zajęła się jednak problemem normańskim w późniejszej literaturze przedmiotu (1818—1900), gdzie zgodnie z teorią podboju, „Rusów” występujących w źródłach orientalnych utożsamiano z Normanami-Skandynawami. Wyjątkiem był I. Hammer-Purgstall, który (w 1825 r.) wywodził „Rusów” z Azji Środkowej. T. M. Kalinina wykazuje kruchość przesłanek tezy normańskiej, które wystarczały